

**Alliance numismatique
européenne — Europees
Genootschap voor Munt-
en Penningkunde**

PUBLICATION PÉRIODIQUE — TIJDSCHRIFT

FONDATEURS — STICHTERS

RENÉ DE MARTELAERE

ANTOINE VANDEN BRANDEN

Secrétaire Général : DEWIT, Pierre, 4, Place Quentin Metsys, LOUVAIN
Algem. Sekretaris : DEWIT, Pierre, 4, Quinten Metsysplaats, LEUVEN

Bulletin : DE MEY, Jean, 77, Dries, WATERMAEL
Tijdschrift : DE MEY, Jean, 77, Dries, WATERMAEL

Cotisation - Bijdrage :

Membr Protecteur : 200 fr. **Membr :** 150 fr au CCP 8460.38 de A.N.E. à Bruxelles
Beschermend lid : 200 fr. **Lid :** 150 fr op P.C.R. 8460.38 van het E.G.M.P. te Brussel
Les membres étrangers versent la valeur correspondante.

Membres français : correspondance à HERSENS, Willy, 40, Heuvelstraat, BOECHOUT

NOVEMBRE 1963

— 11 —

NOVEMBER 1963

AVIS

Afin que nos services puissent fonctionner normalement il est indispensable que nos membres règlent leur cotisation pour 1964 avant le 31 décembre 1963.

Nous les prions instamment de verser (ou virer s'ils sont détenteurs d'un compte de chèques-postaux) soit 200 F. B. s'ils sont membres protecteurs, soit 150 F. B. s'ils sont membres ordinaires, au compte chèque postal N° 8460.38 de l'Alliance Numismatique Européenne, à Bruxelles.

BERICHT

Opdat iedereen zou in regel zijn met de betaling van het lidgeld vóór 31 december 1963, dient men er thans aan te denken.

De leden worden vriendelijk verzocht 200 BF of 150 BF (naargelang ze steunend of gewoon lid zijn) te storten op Postcheckrekening n° 8460.38 van het « Europees Genootschap voor Munt- en Penningkunde » te Brussel.

DE MUNTEN VAN HET PRINSBISDOM LUIK

VOORWOORDJE. — Luik, laatste nieuwe afdeling van ons Genootschap, genoot de eer het Kongres 1963 te organiseren. Deze zeer aktieve groep wenste de numismatiek van hun stad en streek in het daglicht te stellen. De Heer H. Biatour, lid van ons Genootschap en van de afdeling Luik hield een toespraak over de munten van het prinsbisdom Luik.

Al de leden zullen voorzeker belang stellen in zijn tekst, die we hier laten volgen.

Van onze aloude provincies is het prinsbisdom Luik het gebied, dat onder numismatisch aspect de meest volledige en gevarieerde reeks van denieren en obolen biedt.

* * *

Al zeer vroeg hebben de prinsbisschoppen het koninklijk muntrecht weten te verkrijgen in die plaatsen waar een keizerlijke munt bestond. We vinden de eerste sporen van dit verworven recht terug in de vorm van een bisschopsstaf op een munt waarop de tekst: HENRICUS REX.

Kort daarop evolueert men naar meer autonomie, want de beelden van de regerende vorst en ook zijn naam worden vervangen door een hoofd van een heilige als: Lambertus, Domitianus, Servatius of de Heilige Maagd. De munten worden uitgesproken bisschoppelijk onder *Theodoor van Beieren* (1048-1075); ze werden geslagen te Luik (Legia), Hoei (Hojum), Ciney (Céunus) en Thuin (Tuinus). In 't algemeen tonen die munten een hoofd met tonsuur (kruinschering), en op de andere zijde een kruis, een rechterhand, een gebouw, enz..

De zilveren denieren van *Hendrik I* (1075-1091), opvolger van *Theodoor van Beieren*, naar voornoemd model, werden teruggevonden in de beroemde muntvondst van Maastricht.

Onder *Otbert* (1091-1119) wordt alleen het muntatelier van Thuin vermeld. Deze denieren gelijken aan die van het vorig beheer. Enkele weergevonden stukken uit die periode dragen geen aanduiding van herkomst, maar wel de naam van keizer *Hendrik IV*; anderen tonen ons een gewapend krijger en HENRICVS.

Een andere belangrijke vondst van zelfde aard en samenstelling als die van Maastricht, komt heel wat licht werpen op het bisschoppelijk muntwezen van de eerste helft van de xiie eeuw. Ze bevatte o.m. 15 muntvariëteiten van *Andries van Cuyck*, *Albéron I*, *Alexander I* en *Albéron II*, d. i. over een periode van 1121 tot 1145.

Onder *Alexander I* wordt het munttype met de mijter ingeleid. *Hendrik van Leyen* (1145-1164) betitelt zich: HENRICVS SE-

CUNDVS. Eén van zijn denieren vertoont een perron vergezeld van het opschrift: SIGNVM SALITIS.

Na *Hendrik II* sloeg *Alexander van Oeren* (1164), provoost van Sint Lambertus, munt te Visé. Bisschop gekozen noemt hij zich PRESVL in plaats van bisschop en dat op een kleine munt met het type van het Paaslam.

De numismatiek van *Raoul van Zaeringhen* (1167-1191) is met een ongeëvenaarde schoonheid. Ze omvat niet minder dan twaalf verschillende keerzijden, bevallig zowel van gravuur als van uitvoering. We citeren daaronder: de sleutel afgebeeld boven een kastje en vergezeld van het hoofd van een bewaker, één met een zegenende bisschop; een perron: PERV. VOCATVS en een flambeeuwdrager; één met vier parelcirkels; een ander met een valk op een arkade waaronder een liggende figuur. We danken deze gegevens over deze munttypen onder *Raoul van Zaeringhen* aan de vondst van Ny in Luxemburg.

In 1192 creëerde provoost *Albert van Rethel* twee nieuwe munten van originele samenstelling: ene met een ruiter aan 'n boom gebonden en: EQVVS VENALIS; de andere met een schaap: MVTV stappend over een houten brug.

Tijdens de regering van *Hugo van Pierrepont* (1200-1228) werd munt geslagen te Visé, Maastricht, Hoei en Luik. Er zijn meer dan dertig variëteiten bekend van denieren en obolen, zonder dat nieuwe typen voor kwamen.

Jan van Eppen (1229-1239) en *Hendrik I*, hertog van Brabant lieten, in onderling overleg, te Maastricht aanmunten. Op een zeldzame denier vinden we de prelaat in buste en de hertog te paard in volle wapenrusting afgebeeld.

Robertus van Langres (1240-1247) geeft ons o.m. een klein stuk geslagen te Sint Truiden, gebied pas door de bisschop van Luik geannekseerd.

Hendrik van Gelderland (1247-1274) opende een munt te Dinant. Op de keerzijde van deze stukken lezen we tussen de armen van het kruis: D-I-O-N.

Tijdens het tweede regeringsjaar van *Jan van Vlaanderen* (1282-1292) onthult ons een charter het besluit tot een conventionele munt met de hertog van Brabant te Maastricht. Van *Jan van Vlaanderen* zijn gekend schellingen met een leeuwenschild geslagen te Hoei. Gedurende zijn laatste jaren liet deze Luiker bisschop het tijdelijk beheer over aan zijn vader *Gwijde van Dampierre*, graaf van Vlaanderen. *Gwijde* maakte van zijn voogdijschap gebruik om te Statte bij Hoei zilveren groten met de arend te slaan met de tekst: MONETA LESTAT.

Onder *Hugo van Chalons* (1296-1301), dewelke zijn onderdanen wel eens bestempelden als valsmunter, werden groten Tornooisen

geslagen te Luik en te Hoi; groten met de arend te Statte, Thuin en Fosses; verder schellingen te Statte, Hoi en Fosses.

De uitgifte van stukken met grote waarde werd tijdens het beheer van *Adolf van Waldeck* onderbroken (1301-1303). Zijn denier behoorde tot het oude type. Hij sloeg te Luik een denier met aan de ene zijde een buste met staf en ADVLF en aan de andere een arend met LEOD.

Thibaut van Bar (1303-1313) verboogde aanmerkelijk het aantal muntwerkplaatsen in het Land van Luik. Hij sloeg alzo grote Tornooisen te Borgworm (Waremmes): MONETA VAREM; te Thuin (TVINIS MONETA) en te Fosses (MONETA FOSSES); verder groten met een portaal te Statte en een denier waarop een gezeten bisschop te Luik.

Adolf van der Marck (1313-1344) reageerde tegen voornoemde decentralisatie van de muntslag: hij behield slechts Luik en Avroy als muntwerkplaatsen. Men sloeg er alleen groten met de arend en zijn onderdelen.

Engelbert van der Marck (1345-1369) was de eerste om in goud aan te munten, naar het type op dat ogenblik overgenomen met de Florentijnse lelie. Deze gouden florijnen werden geslagen te Sint Pieters bij Maastricht. Te Luik en te Dinant werden aangemunt: groten met de arend en groten met de gemijterde buste.

Jan van Arkel (1364-1378) vervolgde de muntslag te Luik en te Sint Pieters bij Maastricht, maar opende een nieuw werkhuis te Tongeren. Men vindt voor die periode in goud: het grote lam waarop de titel van hertog van Bouillon voorkomt en de gouden kronen met een Sint Pieter. Als zilveren munten een groot met een buste; een bisschop met staf, enz..

Zijn opvolger *Arnold van Hornes* (1378-1390) liet ons na: twee florijnen met een St. Pieter; de ene geslagen te Tongeren, de andere te Sint Pieters bij Maastricht; verder een florijn met Sint Jan en een staande bisschop. Als zilver verschijnen twee nieuwe en merkwaardige typen: een grote met twee naast elkaar-geplaatste schilden en een « bryman » met een bisschop. De zwarte denieren dragen de beeltenis van de bisschop in vooraanzicht met vóór hem het schild der Hornes met de drie jachthorentjes.

In 1390 verkrijgt *Jan van Beieren* de bisschoppelijke mijter op slechts zeventienjarige ouderdom. Zijn beheer verliep vervuld van twisten, troebelen en burgeroorlogen. De mistevreden Luikenaren verplichtten hem zich te Maastricht terug te trekken. Zij benoemden nu *Diederik van Perwez* als bisschop. Een gewapend konflikt brak uit. Het eindigde op 23 september 1409 met de nederlaag der gilden en het sneuvelen van Diederik in de vlakte van Othée. Deze had tijdens zijn kortstondig beheer zwarte denieren uitgegeven met zijn beeltenis halflif.

Jan van Beieren, de uiteindelijke overwinnaar, ontnam de ge-

meentelijke vrijheden en deed zich opmerken door zijn onmenselijke wreedheid, zodat hij de geschiedenis is ingegaan met de bijnaam van « Jan zonder genade ». Door hem ontstond een rijke reeks stukken: gouden stoel, gouden florijn met Sint Jan, één met de gewapende prins, de dubbele, enkele en halve gouden griffioen. Wat het zilver betreft vinden we een even rijke reeks: zilveren griffioen, een dubbele groot met de arend, de zilveren leeuw, de groot met het gehelmde schild, enz. De troebelen van deze regering verklaren de vele muntwerkplaatsen welke om beurt in bedrijf waren: Luik, Hasselt, St. Truiden, Eigenbilsen en Herckde-Stad.

De muntuitgiften van *Jan van Walerode* (1418) zijn tot nog toe niet bekend. Zijn opvolger *Jan van Heinsberg* (1419-1446) zette voor de eerste maal een jaartal op de Luiker munten: ANNO DOMINI 1437. Hij sloeg te Luik, Hasselt, Sint-Pieter-bij-Maastricht en te Kuringen. Van hem kennen wij: een gouden florijn met de H. Maagd en één met Sint Lambertus, een gouden griffioen, stoel, engel en halve engel in goud, ook een gouden kroon en gouden leeuw; als zilverstukken: de griffioen, een grote met St. Pieter, de kromsteert, de zilveren plaket met het gehelmde schild.

Lodewijk van Bourbon (1446-1484) maakte zich hatelijk en werd door zijn onderdanen verjaagd. Tot driemaal toe heeft Karel de Stoute hem opnieuw geïnstalleerd. Bij de laatste oorlog werd Luik totaal verwoest. De munten van deze bisschop dragen als titel enkel ELECTVS en zijn nogal gevarieerd. Als goudstukken hebben we: de gouden florijn met O. L. Vrouw en één met St. Lambertus, de gouden leeuw en kroon. Zilver is vertegenwoordigd door een plaket met schild, het dubbel en enkel vuurijzer of vuurslag. Als slot een hele reeks zwarte denieren. Ze werden allen geslagen te Luik, Kuringen en Hasselt.

Het platgebrande Luik begon pas uit zijn puinen te herrijzen, wanneer *Willem van der Marck*, de prinsbisschoppelijke gebieden binnenviel aan het hoofd van een aanzienlijke krijgsmacht. Hij trotseerde en doodde de prelaat en trok zegevierend de stad Luik binnen.

Hij noemde zich op zijn munten momboor of voogd (1482). Deze stukken waren voor onze gewesten van een gans nieuw type. Ze werden ten onrechte testoenen en halve testoenen genoemd. De afschrikwekkende voogd wordt erop afgebeeld in buste gekleed in wambuis of vest en gedekt door een baret.

Bij de intocht te Luik van Willem van der Marck had een deel der kanunniken van Sint Lambertus zich teruggetrokken te Leuven en ze benoemden als bisschop *Jan van Hornes*. Als tegenzet benoemde Willem zijn zoon *Jan van der Marck* als titularis van de Luikse bisschoppelijke zetel.

Jan van der Marck (1482-1484) « POSTVLATVS LEODENSIS »

haastte zich te Luik munt te slaan. Zijn denieren werden door het volk genaamd als « denieren van de zoon van Messire Willem », men vindt van hem ook enkele en dubbele vuurijzers en zwarte denieren.

Na zijn afstelling door de paus, werd Jan van Hornes prelaat te Luik. Heel zijn beheer werd ingenomen met twisten en oorlogen o.m. met de van la Marck. Één van hen regeerde kortstondig als « beschermheer » en liet zelfs halve vuurijzers, patards en denieren in zilver slaan.

Jan van Horne muntte te Luik, Hasselt, Sint Truiden en gedurende enkele maanden van het jaar 1499 te Weert in de heerlijkheid van Hornes. Hij liet florijnen met St. Lambertus en met St. Jan slaan. Ze droegen op de keerzijde vier schildjes, waarbij dat van het markizaat Franchimont. Onder de zilveren munten treffen wij aan : helm en halve helm ; patard en halve patard ; enkel- en dubbel vuurijzer, ook tal van koperen denieren.

JAN VAN HORNES : ZWARTE PENNING GESLAGEN TE WEERT
DE CHESTRET n° 426.

Het rustige bestuur van *Erard vander Marck* (1505-1538) herstelde deels de verwoestingen van vorig beheer. Hij was zoon van *Robrecht*, broeder van voogd *Willem*. Hij gaf ons florijnen en halve florijnen met het schild, halve kronen, florijnen met St. Lambertus en St. Hubertus zowel staande als gezeten, dat alles in goud. — In zilver een snaphaan met St. Hubertus, een dubbele patard met de H. Maagd en met St. Lambertus, griffioenen, kronen en halve kronen en patards met gehelmd wapen. Met *Erard* verschijnt het eerste jaartal in Arabische cijfers : 1510.

Korneel van Bergues (1538-1544) volgde nu op. Hij liet ons na : gouden florijnen met Christus en St. Lambertus ; patards en dubbele patards en griffioenen in zilver en koperen denieren. Van nu af verdwijnen de Gotische letters van de muntstukken. In 1544 nam *Korneel van Bergues* ontslag om gezondheidsredenen en *Joris van Oostenrijk*, natuurlijke zoon van Keizer Maximiliaan, en sinds 1541 coadjutor van de bisschop, werd verkozen om hem op de bisschoppelijke troon te vervangen. *Joris* gaf ons gouden florijnen met Sint Joris zijn patroon. In zilver : kronen en halve kronen met

St. Joris, gewone en dubbele patards. In die jaren zien we de eerste rijksdaalders en kronen, geslagen naar de wetten en verordeningen van het Keizerrijk, waarbij het verplicht werd de naam van Keizer Karel te vermelden.

Onder *Robrecht van Bergues* (1557-1563) wordt alleen in zilver gemunt ; het zijn rijksdaalders, dubbele en halve patards en patards.

Geraard van Groesbeeck, uit een aanzienlijke familie uit Gelderland, volgde hem op. Het eerste stuk onder zijn beheer was een gouden florijn met naam van Maximiliaan II. Dan nog rijksdaalders met de naam van Rodolf II, halve en kwart kronen ; patards halve en dubbele patards, en oorden in zilver. De dubbele en enkele denieren zijn in koper. Op de munten van deze bisschop verschijnt voor de eerste maal de titel van markies van Franchimont.

Na het overlijden van *Geraard van Groesbeeck* wordt *Ernest*, zoon van *Albrecht*, hertog van *Beieren* bisschop van *Frisingen* en *Hildesheim* en tevens ook kanunnik te *Luik*, op 30 januari 1581 tot bisschop verkozen. Twee jaren later wordt hij aartsbisschop te *Keulen*. Zijn munten zijn florijnen en dragen op de keerzijde het wapen van *Bouillon* ; anderen de naam van *Rodolf II*, verder gouden dukaten, rijksdaalders en onderverdelingen, schellingen, 2 en 3 stuiverstukken, 'n stuiver in biljoen, oorden en een half oord in koper.

Ferdinand van Beieren (1612-1650) volgde zijn onkel op. Van hem kennen we gouden florijnen met het schild van *Bouillon*, dubbele dukaten, dukaten en pistolen. In zilver : ducaton, halve, vierde en twintigste van een ducaton, halve patagons, dubbele en enkele schellingen, tienden van de rijksdaalder met de naam van Keizer *Matthias* en stukken van 4 en 2 stuiver. Stuivers in biljoen, ten slotte oorden en halve oorden in koper, die de reeks volledigen.

Na voornoemde bekomt een derde lid van het huis van *Beieren* de bisschoppelijke zetel, nml. *Maximiliaan-Hendrik van Beieren* (1650-1688). Hij verliest het hertogdom *Bouillon*, en sloeg dubbele en enkele dukaten in goud ; ducaton, patagon en halve patagon in zilver, ook schellingen en plaketten in zilver ; oorden en halve oorden in koper.

MAXIMILIAAN-HENDRIK VAN BEIEREN : OORD

Tussentijds de dood van Maximiliaan en de verkiezing van *Jan-Lodewijk van Elderen* ((1688-1694) sloeg het Luiks kapitel voor de eerste maal « Sede Vacante » munten zijnde in die dagen : dubbele dukaten, patagons en oorden. De prinsbisschop zelf sloeg : dubbele dukaten, ducats — waarvan die van 1689 het enige stuk is met een randschrift in relief : DA PRINCIPI GLORIAM ET POPULO SECURITATEM, ook nog patagons, vierde kronen en oorden.

Na dezes dood slaat het kapittel een tweede maal munt.

Opvolger *Jozef-Clement van Beieren* (1694-1724) schonk het nageslacht gouden driedukaatstukken, patagons, halve stuivers en oorden.

Bij zijn dood nam, voor een derde maal, het kapittel het bestuur tijdelijk in handen. De nu uitgegeven munten zijn talrijker dan in twee vorige Sede Vacante perioden van 1688 en 1694. We vinden dubbele dukaten, patagons, schellingen en oorden.

Langzaam verminderde de invloed van de Prins-bisschop ten overstaan van het kapittel. Zo sloeg *Joris-Lodewijk van Bergues* (1724-1744) slechts enkel oorden.

1744, met het nieuwe Sede Vacante, zag een stroom van dukaten, ducats, dubbele ducats, schellingen en oorden het land overspoelen.

Jan-Theodoor van Beieren (1744-1763) was de laatste Luikse prelaat die munten sloeg met zijn naam. Hij gaf ons : dukaten, ducats, dubbele ducats, patagons, schellingen en dubbele schellingen, plaketten, stuivers en stukken van twee en één oord.

Na dezes dood heeft het college der kanunniken nog sede-vacante-munten geslagen. Ook later in 1771, 1784 en 1792 tot het einde der 18e eeuw.

SEDE VACANTE 1792 : SCHELLING

Vertaald in het Nederlands door
P. P. F. J.

HENRI BIATOUR
Grivegnée-Luik.

* * *

COIN DU COLLECTIONNEUR

HOEKJE VAN DE VERZAMELAAR

Maurice Muszynski, Champradet 1222, avenue du Puy de Dôme, CLERMONT-FERRAND (France) achète et échange papier-monnaie de tous pays et assignats.

Jean Turc, « La Maison du Mineur » VENCE, Alpes Maritimes. France.

Recherche : Essais, cuivre ou argent pièces de nécessité françaises guerre 1914-18. Tous jetons monnaie de nécessité des colonies françaises, Fdc ou Sup. du catalogue P. Dugendre.

Toutes pièces argent, billon, cuivre et médailles de Monaco antérieures à 1900.

Faites offre, état de conservation, prix et exposez vos desiderata en vue échange à **Turc Jean** — « La Maison du Mineur » — VENCE. Alpes Maritimes — France.

Je recherche les numéros du *Bulletin de l'Alliance Numismatique Européenne* :

1959 : n° 12 = 1958 : n° 1 = 1957 : nos 1, 2, 3, 4, 5, 9, 10, 11, 12.

1956 : nos 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 11, 12 =

1955 : nos 1, 8, 9, 10, 12 =

1954 : nos 1, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 11 =

J'offre en échange : Numéro pour numéro.

1954 : n° 12 = 1955 : nos 2, 3, 4, 6 et 7 = 1957 n° 6.

1958 : nos 5, 6 (pages 41 à 48) 7 (pages 49 à 56) 9 (pages 57 à 64)

10 (pages 65 à 72) 11 et 12 =

1959 : nos 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11 =

H. H. Yen, 330 Chingyun Road CHANGHAI (CHINE).

Je recherche : timbres-poste (1930-1933, oblitérés, séries complètes ; faune, flore, sports, cosmos, neufs 1-4-10 séries complètes), étiquettes d'allumettes, **Monnaies**.

J'offre : timbres (1909-1963), étiquettes, monnaies.

Santosh Kumar, 8/10 « G », Block, Connaught Circus, NEW DELHI, INDIA.

Désire échanger avec des numismates européens. Correspondance en anglais.

AFDELING ANTWERPEN

VERGADERING VAN 22 JUNI 1963

Na een drukke ruiling verwelkomt de heer De Baeck de leden en bijzonder de heer Taelman die ons zal vergasten op een causerie over :

Munten en médailles onder Maria Theresia

Dat de heer Taelman een specialist is in deze tak der numismatiek werd bewezen door de belangstelling en de aandacht van alle leden. Deze voordracht werd nog aantrekkelijker dank zij de voortreffelijke lichtbeelden.

Ziehier nog al de munten geslagen onder het bewind van Maria Theresia 1740-1780

Liard (oord)	1/8 Ducaton = 30 Liards
dubbel Liard	1/4 Ducaton
10 Liards of 2 1/2 sols	1/2 Ducaton
Plaket = 14 Liards	Ducaton = 240 Liards
V Sols (5 Stuivers) = 20 Liards	1/2 Kroon = 108 Liards
Schelling = 24 Liards	Kroon
Dubbele_Schelling	Souverain = 960 Liards
	Dubbele Souverein

ESSAI SUR LES ESPÈCES MONNAYÉES PAR LES ATELIERS DE LA PROVINCE DE NAMUR A TRAVERS LES SIÈCLES

(Suite et fin)

IV

LE XVe SIÈCLE

Le xve siècle est le siècle des bourguignons. Philippe le Bon achète à Thierry III, dernier comte de Namur, ses terres en 1421. Les autres seigneurs redoutant l'autorité du duc de Bourgogne et soucieux d'éviter son courroux, cessent de battre monnaie. D'ailleurs, il n'y a plus, comme aux siècles antérieurs, nombre de différentes monnaies en circulation, mais une seule monnaie fait désormais autorité : celle du duc de Bourgogne ou celle du roi de France. Aussi, après Guillaume II qui frappa encore quelques monnaies au commencement du xve siècle et Thierry (Jean III, 1418-1429) qui émet à Namur des *penninck Jan* ⁽⁵⁹⁾ d'imitation brabançonne, des doubles gros à l'écu ⁽⁶⁰⁾, des billons noirs au type de ceux de son frère et de ceux de l'évêque ⁽⁶¹⁾ de Liège ; c'est Philippe le Bon qui frappe pour prouver sa suzeraineté. Déjà du vivant de Thierry III il émet des espèces au même type et du même nom que celles émises en Flandre, en Brabant et ailleurs, monnaies qui circulent en nombre dans le comté de Namur. Ce sont des *Pieters* d'or ⁽⁶²⁾ et des *patards* ⁽⁶³⁾ ou doubles gros *vierlander*. Vers la fin du xve siècle Philippe le Beau rouvre l'atelier de Namur après sa fermeture sous Charles le Téméraire et Marie de Bourgogne.

Dans la province de Namur, il n'y a plus que Bernard de Bourscheid, un des bras droits de Philippe le Bon qui, avec l'autorisation du duc, frappe à Orchimont, de 1432 à 1436 des gros *cromsteert* ⁽⁶⁴⁾. Ces pièces émises dans une localité éloignée de toute voie de communication importante, sont de très mauvais aloi ce qui montre l'intérêt du seigneur pour les bénéfices de la fabrication monétaire.

LE XVIe SIÈCLE

C'est uniquement l'atelier de Namur qui fonctionne durant tout ce siècle. Philippe le Beau, Charles le Quint et Philippe II sont les souverains qui l'ont utilisé. Ce siècle a connu un bouleversement

(59) CHALON, 192. (60) CHALON, 193. (61) CHALON, 196

(62) CHALON, 203. (63) CHALON, 205

(64) BERNAYS et VANNÉRUS. xxvii/1

complet des monnaies à cause de l'envoi massif de l'or et de l'argent d'Amérique sur le marché d'Anvers. Philippe II eut beaucoup à souffrir de ce phénomène, aussi combien de fois le voyons-nous surélever ses monnaies d'or et d'argent. Après ce prince les Pays-Bas espagnols réduisent leurs ateliers à quelques grandes villes, carrefours des marchés, voilà pourquoi Namur sera fermé au XVIIe siècle bien que sa place forte soit un pilier de la défense espagnole contre la France aux Pays-Bas. De Philippe le Beau (1494-1506) nous avons en or : la toison ⁽⁶⁵⁾, le florin *Philippus* ⁽⁶⁶⁾ et son demi ; en argent : le double patard ⁽⁶⁷⁾, le patard ; en billon : des doubles mites ⁽⁶⁸⁾, des mites ⁽⁶⁹⁾ de Brabant ou mailles de Namur.

PHILIPPE II : PATARD FRAPPÉ A NAMUR
H. E. VAN GELDER ET M. HOC n° 222-13.

Pendant la minorité de Charles Quint (1506-1520) nous trouvons, en argent : des patards, des demis ⁽⁷⁰⁾ et des quarts ; en billon noir : des courtes ou doubles mites, des mites de Brabant ou mailles de Namur ; pendant sa majorité (1520-57) en argent : des demis réaux ⁽⁷¹⁾ ou pièces de 3 gros, des patards et des billons noirs : courtes ou double mites. De Philippe II (1557-1598) nous avons des billons blancs : patards ⁽⁷²⁾ ou 40me de daldre ; des cuivres : quatre ⁽⁷³⁾, deux et une mite et de l'argent : *Philippus* daldres ⁽⁷⁴⁾ et demis.

LE XVIIe SIÈCLE

C'est au tour de l'atelier de Dinant de fonctionner à nouveau sous Ferdinand de Bavière, prince-évêque de Liège. Il frappe des doubles dalers, des dalers ⁽⁷⁵⁾, des bavières ou réaux ⁽⁷⁶⁾, des sous au poids ⁽⁷⁷⁾ de ceux du Brabant, uniquement parce que Liège, de 1631 à 1634, est en révolte ouverte contre l'évêque et, après la paix conclue entre les Liégeois et leur prince en 1635, on ferme l'atelier

(65) CHALON, 206.	(66) CHALON, 207.	(67) CHALON, 211.
(68) CHALON, 217.	(69) CHALON, 222.	(70) CHALON, 224.
(71) CHALON, 231.	(72) CHALON, 234.	(73) CHALON, 236.
(74) CHALON, 243.	(75) DE CHESTRET, 591.	(76) DE CHESTRET, 603
(77) DE CHESTRET, 604		

de Dinant au profit de celui de Liège. Si, en 1640, l'atelier de Dinant ouvre à nouveau ses forges pour la dernière fois, c'est à cause du manque de menue monnaie de cuivre et, en même temps, on se servit du bénéfice de la frappe de ces liards ⁽⁷⁸⁾ pour payer la solde de la garnison.

LE XVIIIe SIÈCLE

Le commencement de ce siècle est marqué par la guerre de la succession d'Espagne. Philippe V, roi d'Espagne, après la prise par les Alliés d'une partie de la Belgique, se réfugie à Namur, dans ses terres non encore envahies, en 1709. Il fit ouvrir l'atelier monétaire pour payer la solde de ses troupes et il favorisa ainsi le commerce à Namur et dans les environs. Après la cession de ses États, en 1711, à Maximilien-Emmanuel de Bavière, celui-ci continua la frappe des monnaies mais l'or et l'argent ne sont à proprement parler que des pièces d'apparat, servant de cadeaux ; en effet, ces monnaies sont toujours à fleur de coin, seule la menue monnaie d'argent et de cuivre sert à la circulation. A ce moment, en 1714, l'atelier de Namur ferme ses portes. De Philippe V nous avons en argent : des escalins ⁽⁷⁹⁾ ; en cuivre : des pièces de deux ⁽⁸⁰⁾ et de un liard ⁽⁸¹⁾. Maximilien-Emmanuel de Bavière frappe en or : des souverains ⁽⁸²⁾ et des doubles ⁽⁸³⁾, en argent : des écus ⁽⁸⁴⁾, des demis, des quarts, des escalins et le demi ou plaquette ⁽⁸⁵⁾ et, en cuivre, des liards ⁽⁸⁶⁾.

MAXIMILIEN-EMMANUEL DE BAVIERE : QUART D'ÉCU 1713.
Chalon 262 — De Mey 38

ANNEXE

Des pièces furent frappées en Allemagne, en 1777, au nombre de 50 écus d'or pour le compte du prince de Ligne Charles, Feldmarchal, seigneur de Fagnolles. Ce prince voulut par là prouver qu'il pouvait

(78) DE CHESTRET, 625.	(79) CHALON, 245.	(80) CHALON, 246
(81) CHALON, 248.	(82) CHALON, 251.	(83) CHALON, 253
(84) CHALON, 258	(85) CHALON, 267.	(86) CHALON, 270

frapper monnaie à Fagnolles, terre d'Empire, et faire ainsi échec au gouvernement du Hainaut qui prétendait détenir seul le droit de battre monnaie sur la terre hennuyère.

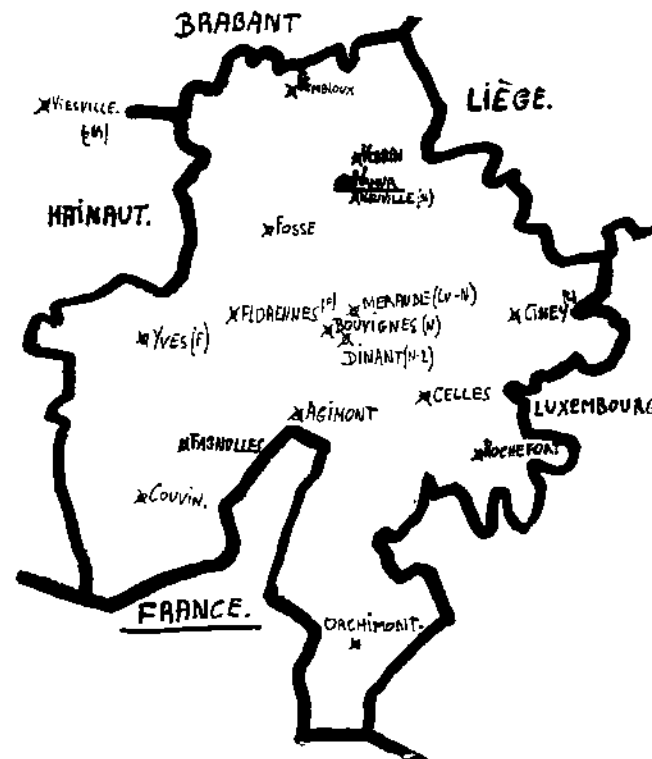
Nous connaissons des monnaies avec MONETA NOVA ROK que l'on traduit par Rochefort. Or, MM. Bernays et Vannérus n'ont pas voulu insérer ces monnaies dans leur « Numismatique du comté, puis du duché, de Luxembourg » au chapitre : Terre franche de Cugnon, parce qu'ils disent que Rochefort est de mouvance liégeoise et non luxembourgeoise, nous leur donnons raison mais ces pièces n'ont pas été battues à Rochefort mais bien à Cugnon où l'on exerçait la fabrication de fausses monnaies. Nous ne voulons pas dire que les pièces avec ROK sont des fausses puisqu'elles sont des imitations des monnaies voisines mais leur titre de bas aloi prouve qu'il y a abus. A notre avis ces monnaies ont été frappées par Jean-Théodore de Loewenstein vers 1621. Par après, en 1622, Cugnon frappe des pièces légales au même poids et au même titre que les monnaies de ses voisins, et au nom de Jean-Théodore. Rochefort étant dans la province, nous l'incorporons donc dans notre étude. Nous connaissons de ces pièces anonymes au nom de lieu ROK, des pièces de 3 kreuzer, d'imitation allemande et des escalins l'un au buste et l'autre à l'écu qui sont des imitations de pièces hollandaises et belges.

Par ordre chronologique

	1	2	3	4																
Dinant	VII	VIII	IX	X	XI	XII	XIII	XIV	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	XVII
Namur-Neuv.	VII	VIII	IX	X	XI	XII	XIII	XIV	XV	XVI	..	..	..	..	..	..	..	..	..	XVIII
Couvin	..	..	IX																	
Gembloux	..	..	IX	..	..	..	XIII	..												
Vedrin	..	..	IX																	
Celles	..	..	..	..	XI															
Ciney	..	..	..	..	XI															
Fosse	..	..	..	..	XI	XII	XIII	XIV												
Agimont	..	..	..	..	..	..	XIII													
Florennes	..	..	..	..	..	..	XIII	XIV	XV											
Méraude	..	..	..	..	..	..	XIII	XIV												
Bouvignes	..	..	..	..	..	..	..	XIV												
Orchimont	..	..	..	..	..	..	..	XIV	XV											
Viesville	..	..	..	..	..	..	..	XIV												
Yves	..	..	..	..	..	..	..	XIV												
Rochefort	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	XVII
Fagnolles	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	XVIII

- 1 = Époques mérovingienne.
- 2 et 3 = Époque carolingienne.
- 4 = Époques carolingienne et allemande.

CARTE DES ATELIERS DE LA PROVINCE DE NAMUR

N: Comte de Namur. L: Prince de Liège.
Lu: Comte de Luxembourg. F: Seigneur de Florennes.

Christian MEERT
Dinant.

***

NOG OVER EEN TEGENGESTEMPELD BELGISCH 10-CENTIEMSTUK

In ons blad van september 1961 beschreven we een Belgisch koperen 10 c. stuk van 1832 dat met drie instempelingen voorzien werd. Een tweede stuk is me nu bekend met volgende instempelingen: Op de leeuwzijde: a) een gekroonde J C in monogram, b) de letters P J. Z c) P. JORIS. Op de keerzijde: d-e) tweemaal het getal 38;

f-g) tweemaal C C, eenmaal doorelkaar geslagen, zodat ze bijna twee in elkaar gevlochten nullen lijken en eenmaal twee van elkaar gescheidens letters C.

De betekenis van die instempelingen is moeilijk na te gaan. Het gekroond J. C. betekent waarschijnlijk Jesus Christus; P J. Z zal wel te maken hebben met P. Joris en de letter Z kan wel een plaatsnaam aanduiden. De betekenis van de cijfers 38 en de dubbele C is niet duidelijk. Misschien kan de C in verband gebracht worden met Congregatie?

Izegem

M. NUIJTENS

A L'OCCASION DU MILLÉNAIRE DE LA VILLE DE LUXEMBOURG

La Monnaie de Bruxelles a été chargée d'exécuter les frappes suivantes :

A. — Pour le compte de la Caisse d'Épargne de l'État, 1, place de Metz, Luxembourg.

1. Monnaie de 100 F; 1963; en argent 835 ‰ de 18 g et de 33 mm de diamètre, type Grand-Duchesse Charlotte: 50.000 pièces.

50 essais monétaires en or 900 ‰	
125	en argent 835 ‰
100	en bronze 95/3/2
25	en cupro-nickel 75/25
2. Monnaie de 250 F; 1963; en argent 835 ‰ de 25 g et de 37 mm de diamètre, type Grand-Duchesse Charlotte: 15.000 pièces et 5.000 pièces patinées.

200 essais monétaires en or 900 ‰	
200	en argent 835 ‰
200	en bronze 95/3/2
30	en cupro-nickel 75/25
3. Monnaie-médaille, sans valeur nominale; 1963; en or 900 ‰ ayant les mêmes caractéristiques que la 20 F or de l'Union latine, soit 6,4516 g et 21 mm de diamètre, type Grand-Duchesse Charlotte: 25.263 pièces.

250 essais monétaires en or 900 ‰	
110	en argent 950 ‰
120	en bronze 95/3/2
120	en similor
30	en cupro-nickel 75/25

LES DEGRÉS DE CONSERVATION DU PAPIER-MONNAIE

Comme pour les monnaies, la « valeur objective » d'un billet (papier-monnaie) dépend de 2 critères. Le premier, cela va de soi, est sa rareté; le second est son degré de conservation.

A ce sujet, les cotations sont loin d'être uniformes et tendent à ressembler à celles usitées pour les monnaies.

Voici les degrés de conservation des papiers-monnaies, leurs abréviations consacrées et le pourcentage de valeur qu'ils conservent par rapport à un document irréprochable côté 100 %.

- I. = *Condition d'imprimerie*: un billet irréprochable dans l'état où il se trouvait en quittant l'imprimerie. 100 %.
- SUP. = *Superbe*: un billet ayant très peu ou pas circulé mais qui a perdu son aspect neuf. Il ne peut avoir aucun pli, aucune souillure, ni déchirures ni défauts. 90 %.
- T.B. = *Très beau*: un billet sans souillures ni déchirures ni défauts mais qui a été plié au maximum 2 fois. 75 %.
- B. = *Beau*: un billet plié plus de 2 fois, présentant de légères souillures mais aucune déchirure ni défaut. 70 %.
- T.B.C. = *Très bien conservé*: un billet présentant plus de signes de circulation, assez souillé mais sans déchirures ni défauts. 60 %.
- B.C. = *Bien conservé*: un billet comme le précédent mais ayant une déchirure de moins de 4 centimètres. 50 %.
- A.B.C. = *Assez bien conservé*: un billet comme le précédent mais présentant une déchirure plus importante qui peut aller jusqu'à couper le billet. 40 %.
- A. = *Acceptable*: billet souillé et un peu usé, présentant plus d'une déchirure importante ou auquel il manque moins d'un huitième, tout en conservant le texte complet. 30 %.
- M.C. = *Mal conservé*: comme le billet précédent mais auquel il manque moins d'un quart et dont le texte est pratiquement complet. 25 %.
- M. = *Mauvais*: tout billet dans un état de conservation inférieur au précédent. 10 %.

Budapest

Dr. KUPA MIHALY

***

4. Monnaie-médaille, sans valeur nominale ; 1963 ; en or 900 ‰ de 16,640 g et de 35 mm de diamètre, type Grand-Duchesse Charlotte : 4.000 pièces.

240	essais monétaires	en or 900 ‰
110		en argent 950 ‰
30		en bronze 95/3/2
30		en similor
30		en cupro-nickel 75/25

Les quatre monnaies commémoratives sub A ont été exécutées d'après l'œuvre des sculpteurs grands ducaux Julien et Nina Lefèvre.

B. — Pour le compte de la Banque internationale a Luxembourg, 2 bis, boulevard Royal, Luxembourg.

5. Monnaie-médaille, sans valeur nominale, en or 900 ‰, ayant les mêmes caractéristiques que la 40 F de l'Union latine, soit, 12,904 g et 26 mm de diamètre, type Ermesinde : 5.000 pièces.

50	essais monétaires	en or 900 ‰
55		en argent 900 ‰
60		en bronze 95/3/2
30		en cupro-nickel 75/25

6. Monnaie-médaille, sans valeur nominale, en argent 900 ‰, de 25 g et 37 mm de diamètre, type Ermesinde : 10.000 pièces.

50	essais monétaires	en or 900 ‰
55		en argent 900 ‰
60		en bronze 95/3/2
30		en cupro-nickel 75/25

Les deux monnaies commémoratives sub B ont été exécutées d'après l'œuvre du sculpteur grand ducal ZURN.

Renseignements de la Monnaie de Bruxelles.

**CATALOGUE DES MONNAIES
ÉMISES PAR LES PROVINCES DU SUD
en révolte contre leur souverain légitime**

(Suite)

XIX

Erratum :

15b) Comme la pièce précédente au droit les lettres formant le mot MYTEN sont renversées (NELLAW).
GILL. —(collection De Mey).

F) LA FRAPPE A BRUGES SOUS LE DUC D'ALENÇON
(1582-83)

33) Demi daldre 1582 : (28.988 exemplaires) (1).

o/ Buste du duc de profil à droite.

✠ FRAN.F.FRAN : FRA.VNIC.REG : D : G.CO : FLA

r/ Écu couronné aux armes écartelées Flandre-Alençon, et acosté de deux F.

✠ AETERNVM : MEDITANS.DECVS : 1582.

D.d.P. II/9.

Argent, rond, module 36 mm., poids 17,07 g.

34) Liard s. d. (474.860 exemplaires) (1).

o/ Buste du duc à droite.

✠ FRAN.F.FRAN.D : G.COM.FLAN.

r/ Armes Flandre-Alençon couronnées.

✠ AETERNVM.MEDITANS.DECVS.

D.d.P. III/10.

Cuivre, rond, module 24 mm., poids 6,1 g.

35) Gigot (6 mites) s. d. : (59.650 exemplaires) (1).

o/ Croix fleuronée portant un quatrefeuille en cœur, et cantonnée par 2 lis et 2 lions.

✠ FRAN.F.FRAN.D : G.COM.FLAN.

r/ Comme la pièce précédente.

D. d. P. III/11.

Cuivre, rond, module 20 mm., poids 3 g.

35

G) LA FRAPPE A BRUGES SOUS LES ÉTATS DE FLANDRE

36) Lion d'or s. d. : (60.652 exemplaires) (1).

o/ Lion assis à gauche et acosté de deux B gothiques couronnés. SIT.NOMEN.DOMINI.BENEDICT.

r/ Armes de Flandre posées sur une croix fleuronée et feuillée.

✠ MONETA.AVREA.COMITAVS.FLAN

D.d.P. III/12.

Or, rond, module 30 mm., poids 4,15 g

37) **Demi lion d'or s. d.** : (10.593 exemplaires) ⁽¹⁾.

D/ et R/ comme la pièce précédente.

D.d.P. III/13

Or, rond, module 22 mm. poids 2 g.

38) **Escalin (6 patards) 1583** : (y compris les n° 38a et 38b : 104.840 exemplaires) ⁽¹⁾.

D/ Lion debout à gauche.

✠ IN. TE. DOMINE. CONFIDO. 1583.

R/ Armes couronnées de Flandre posées sur une croix feuillue.

✠ MONETA. NOVA. ARG. COMIT. FLAN.

D.d.P. IV/14.

Argent, rond, module 30 mm, poids 6,4 g.

38a) Idem mais millésime 1584.

38b) Comme 38a mais au revers : COMIT. FLA.

39) **Demi escalin (3 patards) 1583** : (7.245 exemplaires) ⁽¹⁾.

D/ Armes couronnées de Flandre accostées de deux B gothiques.

✠ MONETA. NOVA. ARG. COMIT. FLA.

R/ Croix feuillée et fleuronnée portant en cœur un quatre-feuille et cantonnée de deux lions et de deux B gothiques couronnés.

✠ IN. TE. DOMINE. CONFIDO. 1583.

D.d.D. IV/15

Argent, rond, module 25 mm., poids 3,5 g.

39

(à suivre)

JEAN DE MEY

(1) Archives générales du Royaume : Inventaire de la Cambre des comptes n° 18. 154.